

foarte sărac: *îi iasă părul prin căciulă*, turc. *kalpağının altından saçı çıkmak* (ibid.).

Proverbe comune:

capra sare masa, iada sare casa: turc. *keçi masayı atlar, oğla k evi* (nr. 4, p. 8);

a umbla în sat fără câini: turc. *köpeksiz köyde dolaşmak*;

pisica cu clopoței nu prinde șoareci: turc. *zilli kedi fare tutmaz*;

armăsarul bun se vinde din grajd: turc. *iyi aygır abırda satılır*;

a aștepta ca porcul muchia toporului: turc. *domuz gibi bal-tayı beklemek*;

porcul nu se îngrașă în ajun: turc. *arifede domuz beslenmez*;

boala intră cu carul și iese prin urechile acului: turc. *hastalık öküz arabası ile gerir ve ğue deliğinden çıkar gibi çıkar*;

cocoșul e stăpân pe gunoiul său: turc. *her horoz kendi çöplüğünde öter*;

cum îți vei așterne așa vei dormi: turc. *döşeğini nasıl yayar-san öyle uyursun*;

lada la mine, cheia la tine: turc. *sandık bende, anahtar sende*;

capul ce se placă sabia nu-l taie: turc. *eğilen başı kılıç kesmez* (nr. 1, p. 8);

gura păcătosului adevăr grăiește: turc. *günahkârin dili hakikati söyler* (nr. 2, p. 15).

VLADIMIR DRIMBA

NOTIȚE LEXICALE ROMÂNNO-ROMANICE

Cuvintele, ca și ființele vii, se nasc, trăiesc și mor. Felurite sunt cauzele dispariției lor: dela ciocnirea între ele, ciocnire care se termină cu morți sau desfigurați, până la moartea de bătrânețe, despoiere de sens și de sunet, toate, cum știm astăzi, se pot

altele continuă să trăiască prin vlăstarele lor, prin derivate. Cuvintele învinse pot fi despersonalizate (pentru a rămânea în aceeași comparație), prind sensuri nouă, inspirându-se dela adversarii lor mai norocoși, pot slăbi, trăind șterse în umbra învingătorilor. Toate aceste probleme au fost și sunt desbătute și clarificate uneori în chip magistral de geografii lingviști și nu este nicidecum intenția mea de a mă opri asupra lor.

Eu mă voi ocupa mai jos de câteva cazuri de dispariții sau schimbări de sens petrecute în sânul limbii vechi franceze. Nu este vorba de limba multor texte vechi franceze, ci numai de câteva cuvinte din „Chanson de Roland“ și anume, de acele cuvinte care au dispărut sau și-au pierdut și schimbat înțelesul în franceza modernă și care se găsesc păstrate în limba română cu sensuri asemănătoare ca în limba veche franceză. Cuvintele românești de care voiu apropia pe cele franceze nu sunt numai din limba română literară, ci și din aceea a unor graiuri locale, unde, după cum foarte bine se știe, conservațiunile sunt mult mai frecvente, datorită poziției geografice a acestor graiuri, favorabilă conservațiunilor.

Voiu prezenta aceste cuvinte în ordine alfabetică. Pentru control, adaug că citațiile sunt făcute după: La Chanson de Roland, Ed. Giulio Bertoni, Firenze, 1935 și Ed. J. Bédier, Paris 1927, Piazza.

1) V. fr. *ardre*, *ardoir* — rom. *a arde* < lat. *ardēre* „brennen“. REW 620. Verbul latinesc nu explică decât pe v. fr. *ardoir*; pentru v. fr. *ardre* și rom. *arde* trebuie să plecăm dela **ardēre* „brūler“ CDDE 78. Verbul a dispărut din limba franceză modernă sau se întrebuițază foarte rar la infinitiv: *ardre*, și mai ales ca derivat de conjug. 1-a *arder*. FEW s. v. *ardere*. În limba v. fr. avea aceleași înțelesuri ca rom. *arde*:

„... les paiens...

Se le fait prendre o ardeir o ocire“. (v. 3670).

Intrebuițarea cuvântului era destul de frecventă, căci apare din poem: v. 238, 1501, 2537, 3106 și 3670. Mai citez un vers în care se vede part. trecut, la fel cu al nostru:

Cât privește dispariția cuvântului, ea nu trebuie căutată în omofonie, ci probabil în degradarea lui fonetică. A fost înlocuit cu *brustulare* „verbrennen“. REW 9097. În limba rom. și în celelalte limbi romanice are o structură fonetică neștirbită; în franceză el a fost slăbit de part. *ars*.

2) V. fr. *buisine* — rom. *bucin, bucium* < *būcina*. „Trompete“ REW 1368. Pentru forma rom. putem însă porni dela *bucinum* „trompette, chalumeau, trompe des bergers“ CDDE 193. În limba română cuvântul este foarte viu și are o familie numeroasă. Ideia de „tub“ a trecut înaintea ideii de „tub în care suflă cu gura“. Astfel plantele cu tulpină lungă și găunoasă (cucuta de ex.) se numesc în com. Zagra, Năsăud, *buciniș* (cfr. CDDE 193). Tot în Zagra hârțiile mari nu se fac „sul“ ci se fac „*bucin*“, fapt care dovedește că întrebuintarea mai deasă îmbogățește nuanțele semantice.

3) V. fr. *clamer* — rom. *chema* < *clāmāre* „appeler, inviter“ REW 1961, CDDE 329. În v. fr. verbul *clamer* avea același sens ca rom. *a chema*. El a continuat să dăinuiească cu acest înțeles până la apariția neologismului religios *clamer* „crier, confesser ses péchés“.

Pentru sensul vechiu dau următorul citat din *La Chanson de Roland*:

„... Tant mare fustes, ber,
En cort al rei mult i avez ested
Noble vassal voi i solt hom clamer“ (v. 300).

4) V. fr. *commander* — rom. *comānda* < *commendāre*, „donner un repas en l'honneur d'un mort, soigner un mort, sacrifier, rendre les derniers devoirs“. REW 2084, CDDE 386. În dicționarele franceze *commender* nu este atestat cu acest înțeles. El este peste tot tradus cu „a porunci, a conduce“ etc. Verbul vechiu a dispărut din franceză din cauza omofoniei cu *commandare*, ultimul exprimând o idee socială cu circulație mai puternică decât a termenului religios. Sensul inițial se mai păstrează încă într'un derivat cu pref. „re-commander son âme à Dieu“.

În textul poemului însă „commander“ are același înțeles ca

„Adeint Roumain la gisent li baron
Francs les cumandent a Deu e a ses nuns“ (v. 3693—94).

5) V. fr. *comparer* — rom. *cumpăra* < *comparāre* „kaufen“ REW 2094, CDDE 439 „acheter“. În franceza modernă cuvântul are alt înțeles, sau mai bine zis un cuvânt cu aceeași formă cu verbul *comparer* are înțelesul „établir le rapport qui existe entre les objets, mettre en parallèle, confronter“. Sensul verbului existent în franceza modernă este foarte aproape de cel din latina clasică, evidențind înrăurirea semantică a cuvântului literar asupra celui popular. În versurile:

„Ja nel dirat de France li emperere
Que suls i moerge en l'estrange cuntree
Einz vos avrunt li meilleur cumparee“ (v. 447).

este limpede că verbul însemnează „acheter“, ca și în alte limbi romanice (v. REW 2094), și că numai prin suprapunerea savantului *comparare* s'a ivit necesitatea introducerii verbului „acheter“ < **accaptare*, la început diferit ca sens, implicând metode de cumpărare mai silnice.

6) V. fr. *dedesuz* — rom. *dedesupt* „dessous“. Forma veche franceză nu este semnalată în dicționarele etimologice. O menționez ca o coincidență de derivare între limba română și franceza veche. Iată un citat pentru sens:

„Parmi le cors nasfret de IIII espiez,
dedesuz lui ocient sun destrer.
Or est grant doel, quand l'archevesque chiet“ (v. 2080).

7) V. fr. *esprendre* — rom. *aprinde* < *apprēndere* „feuerfangen“. CDDE 1448 „allumer“. Este interesantă această coincidență semantică între verbul din vechea franceză și cel din limba română, cu atât mai mult cu cât ne arată un semantism comun latin vulgar, explicând înțelesul depărtat al verbului românesc. Pentru verbul vechiu francez vezi v. 3917.

8) V. fr. *empeindre* — rom. *împinge* < *impingēre* „hineinstößen“ REW 4309, CDDE, 1391 „pousser“. Iată un exemplu de dispariție fără urmă, destul de greu de explicat, căci cuvântul a avut o largă întrebuințare în v. fr. Singura explicare plausi-

bilă ar fi omofonia cu *peindre* „a picta“ sau *poindre* „commencer à paraître, pousser“ <lat. *pungĕre*. Explicația nu prea mulțumește, fiindcă peste tot, în textele vechi, verbul simplu este precedat de pref. *em*[*peindre*]. Iată un citat care învederează sensul verbului:

„Del bone espïet el cors li met la mure
Empeint le ben, tot le fer li mist ultre“ (v. 1285).

9) V. fr. *faiture* — rom. *făptură* <lat. *factura* „Gestalt, Form“ REW 3136, CDDE 537, „création, créature, être, manière d'être forme, nature“. În vechea franceză cuvântul înseamnă „față“, „visage“:

„Trenchet le chef e le cheveleure
Si li trenchat les oilz e la faiture (v. 1327).

Aceasta îmi amintește de ceva asemănător din graiul satului meu, Zagra, jud. Năsăud. Acolo prin *făptură* se înțelege „față“. Când cineva are „făptură frumoasă“ înseamnă că are „ochi frumoși, nas frumos“ etc. și „piele albă pe față“, căci altcum se zice că are „făptură negricioasă“ ca Țiganii. Sau: E îmbulzit (cocoșat) și cracoș (crăcănat) de picioare, dar nu-i uricios că are *făptură frumoasă*.

10) V. fr. *freindre* — rom. *frânge* < lat. *frangĕre* „brechen“ REW 3482, CDDE 647, „rompre, briser“. Acest cuvânt și-a pierdut sensul concret în franceza modernă și tot din cauza suprapunerii unui cuvânt cult care însemna „a încălca, a nesocoti legile“. Poate că substituirea a fost ușurată de unele forme din conjugarea acestui verb care se confundau cu verbul *freiner* „a ține în frâu“. În *Chanson de Roland* se găsește în următoarele versuri: 5, 486, 1199, 1247, 2210, 2314, etc.

11) V. fr. *mier* — rom. *mier* <lat. *mĕrus* „rein“ REW 5535, CDDE nu semnaleză cuvântul românesc, deși foarte interesant și cu întrebuintare general romanică. În v. fr. el are înțeles ca în limba latină:

„Un faldestoed i unt fait tut d'or mer“ (v. 115).

În limba română sensul este diferit — înseamnă „albastru“, prin faza „curat ca cerul (albastru), senin“ — albastru.

12) V. fr. *tramettre* — rom. *trimite* < lat. *transmittere* „schicken, überbringen“ REW 8849. În franceza modernă nu mai există acest cuvânt, ci a fost înlocuit cu *envoyer* < lat. *inviāre*.

Pentru confruntare de sens, vezi *Chanson de Roland* v.: 207, 181, 279, 1608.

13) V. fr. *terdre* (Ch. R. v. 3940) — rom. *șterge* < lat. „*tergere*“ „abtrocknen“ REW 3863. Forma românească pleacă de la compusul *ex-tergere* „abwischen“ REW 3088.

Semnalez apropierea de mai sus, nu fiindcă ele ar aduce o noutate particulară, ci mai mult pentru că prin confruntarea acestor corespondențe se înmulțesc constatările privitoare la unitatea limbii latine vulgare.

D. MANIU